

487
1732

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПІНЯГА РУСЛАН ОРЕСТОВИЧ

УДК 343.98 : 343.56

**РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ЗАЙНЯТТЯМ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ**

**12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2015

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із прийняттям законів України «Про заборону грального бізнесу в Україні» (2009 р.) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» (2011 р.) у нашій країні остаточно заборонено організацію, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор, а також запроваджено низку обмежень і санкцій до суб'єктів господарювання, які здійснюють таку діяльність з метою одержання прибутку. Однак попри посилені заходи державно-правової протидії цьому соціально негативному явищу, зокрема шляхом запровадження до Кримінального кодексу (КК) України спеціальної норми (ст. 203–2), правоохоронці щороку викривають сотні тінювих гральних закладів у великих містах і курортних зонах, вилучають тисячі одиниць грального обладнання, виявляють мільйонні суми коштів, одержаних злочинним шляхом. Гральний бізнес дедалі спустошує гаманці громадян, утягуючи у свої петлі як лудоманів (залежних від азартних ігор), так і нових жертв, зокрема неповнолітніх. За даними соціологічних опитувань, кожний четвертий з тих, хто програв, мав намір вчинити самогубство або вчиняв його.

Упродовж останніх років відбувається стрімке збільшення кількості суб'єктів та об'єктів грального бізнесу, що технологічно пов'язаний з учиненням інших злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності, кіберзлочинів тощо. Згідно з інформацією МВС України, упродовж 2012–2014 рр. оперативними підрозділами опрацьовано близько 4 тис. звернень щодо неправомірного надання послуг у сфері грального бізнесу. Унаслідок вжитих заходів у цей період розпочато 996 кримінальних проваджень. З них направлено до суду з обвинувальними актами майже половину (48,9 %), за якими в 51,0 % проваджень, тобто лише за кожним четвертим виявленим фактом зайняття гральним бізнесом, винесено обвинувальні вироки, а винуватих притягнуто до кримінальної відповідальності. Низьку результативність роботи на цьому важливому напрямі зумовлено, насамперед, об'єктивними складнощами збирання доказів, адже суб'єкти грального бізнесу зазвичай ретельно планують свої дії, кваліфіковано приховують сліди злочинів, застосовують корупційне прикриття. Відсутність у слідчих та оперативних працівників належного досвіду розслідування зайняття гральним бізнесом потребує відповідного науково-методичного забезпечення.

Загальнотеоретичні питання розкриття та розслідування злочинів, зокрема пов'язаних з незаконною господарською діяльністю, розглядали у своїх працях Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та ін. Різні аспекти виявлення та розслідування злочинів у сфері організації та проведення азартних ігор досліджували Є. В. Айдемський, Д. О. Гетманцев, О. З. Гладун, В. М. Дорогих, О. О. Дудоров, Н. П. Капітаненко, Є. М. Ковтун, І. І. Кучерявий, В. Д. Леготкін, С. М. Лозова, Г. Ф. Лук'яниця,

С. Г. Осика, Н. О. Петричко, О. В. Пчеліна, Є. Г. Риков, А. В. Савченко, Д. Б. Сергеева, З. М. Топорецька, В. В. Топчій, В. В. Юсупов та ін.

Водночас існує необхідність у розробленні цілої низки положень криміналістичної характеристики та методики розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом. Особливого значення набувають адаптовані до нового кримінального процесуального законодавства рекомендації щодо організації виявлення та початкового етапу розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань. Зазначені обставини й зумовили актуальність дослідження та вплинули на обрання теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується, зокрема, зі Стратегією національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» (Указ Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012), ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р), Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011), Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 березня 2011 р. № 190-р), Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р), Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29 липня 2010 р. № 347) та планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2013–2015 рр. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 24 липня 2012 р. (протокол № 25).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є розроблення наукових положень методики розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

- охарактеризувати сучасний стан наукових досліджень проблем протидії злочинам у сфері організації та проведення азартних ігор;
- сформулювати визначення та здійснити класифікацію злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом;
- виокремити та охарактеризувати способи вчинення злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом;
- розкрити зміст та взаємозв'язки інших елементів криміналістичної характеристики злочинів, зокрема особи злочинця, місця вчинення злочинів та слідової картини;
- визначити особливості виявлення ознак зайняття гральним бізнесом та організації початкового етапу їх розслідування;

- виокремити та деталізувати обставини, що підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом;

- окреслити типові слідчі ситуації та програми дій слідчого на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом;

- запропонувати рекомендації щодо організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій для збирання доказів зайняття гральним бізнесом;

- виявити специфіку призначення та проведення окремих видів судових експертиз у цій категорії кримінальних проваджень.

Об'єкт дослідження – протиправна діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних стимуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, а також правовідносини, що виникають під час виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері.

Предмет дослідження – розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставлених у роботі мети й задач, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Їх основу становить загальний діалектичний метод наукового пізнання реально існуючих явищ, а також їх зв'язків із практичною діяльністю правоохоронних органів і суду. У дисертації використано такі спеціальні наукові методи дослідження: *історико-правовий* – для розкриття етапів розвитку законодавства, що регламентувало (обмежувало) зайняття гральним бізнесом, та відповідної правозастосовної практики (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – для визначення змісту та зв'язків елементів криміналістичної характеристики, типових слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій дослідження, уточнення понятійно-категоріального апарату (розділи 1–3); *порівняльний* – для здійснення аналізу результатів проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та особливостей використання фактичних даних у доказуванні (підрозділи 2.1, 2.2, розділ 3); *порівняльно-правовий* – для порівняння норм кримінальних матеріальних і процесуальних, а також відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, що уможливило внесення конкретних пропозицій до законодавства (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3); *соціологічні (інтерв'ювання, анкетування)* – для з'ясування думок працівників правоохоронних органів щодо проблемних питань розслідування злочинів (розділи 1–3); *статистичний* – для обґрунтування теоретичних положень статистичною інформацією, узагальнення результатів вивчення практики, аналізу помилок правозастосовної діяльності (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України за 2010–2014 рр.; результати вивчення 250 матеріалів кримінальних проваджень та вироків судів щодо злочинів, передбачених ст. 203–2, 172, 176, 190, 199, 205, 209, 304, 364, 366 КК України); дані опитування 250 слідчих

та 175 працівників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ; слідча й оперативно-розшукова практика, а також багаторічний досвід роботи автора в оперативних і слідчих підрозділах МВС України різного рівня.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним з перших в Україні досліджень, у якому розроблено наукові засади методики досудового розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом. У дисертації з урахуванням стану законодавства та правоохоронної практики сформульовано й обґрунтовано низку положень і висновків концептуального характеру, а саме:

вперше:

– розроблено наукові основи комплексної криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, що враховує специфіку збирання доказів учинення злочинів, передбачених ст. 203–2 КК України, які поєднуються у відповідних технологіях злочинної діяльності з іншими категоріями кримінальних правопорушень, передбачених ст. 172, 176, 190, 199, 205, 209, 304, 364, 366 КК України, з оцінюванням перспектив диференціації окремих методик за кримінально-правовими (формами грального бізнесу, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину) та криміналістичними ознаками;

– розкрито зміст елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, а саме виокремлено способи підготовки, вчинення та приховування злочинів, запропоновано типологію правопорушників, які беруть участь в організації, проведенні азартних ігор або наданні до них доступу іншим особам, виявлено зв'язок між обставинами місця учинення злочину та слідвою картиною злочинів, що впливає на обрання прийомів та засобів збирання доказів у кримінальному провадженні;

– з урахуванням специфіки злочинних технологій зайняття гральним бізнесом виокремлено та деталізовано обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях цієї категорії та стосуються обставин події кримінального правопорушення, винуватості особи в його вчиненні (форми вини, мотиву та мети злочинних дій), виду й розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

– з огляду на особливості отримання інформації про кримінальне правопорушення, запропоновано порядок взаємодії слідчих, співробітників оперативних та інших підрозділів органів внутрішніх справ на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, зокрема запропоновано програму спільних дій зазначених суб'єктів, а також залучених спеціалістів під час проведення огляду й обшуку в приміщенні грального закладу;

удосконалено:

– теоретико-методологічні основи криміналістичної методики розслідування злочинів у сфері господарської діяльності;

– наукові положення стосовно виявлення ознак злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, на основі оцінки слідчим заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, результатів проведених оперативно-розшукових заходів та матеріалів інших кримінальних проваджень;

- розподіл типових слідчих ситуацій, зважаючи на характер та обсяг зібраної інформації про подію кримінального правопорушення, особу злочинця, а також відповідні їм алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом;

- криміналістичні рекомендації стосовно порядку вилучення комп'ютерної техніки та іншого електронного обладнання під час проведення огляду місця події та обшуку в приміщенні грального закладу;

дістало подальший розвиток:

- характеристика злочинних технологій підготовки, учинення та приховування зайняття гральним бізнесом;

- рекомендації щодо тактики допиту свідків та підозрюваних, зокрема в конфліктних ситуаціях, коли допитуваний відмовляється давати показання або дає неправдиві (суперечливі) показання;

- наукові положення, що визначають можливості судових криміналістичних, комп'ютерно-технічних, судово-економічних та судово-психіатричних експертиз під час розслідування злочинів цієї категорії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

- *законотворчій діяльності* – під час опрацювання законопроектів стосовно внесення змін і доповнень до КК України та Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 5 лютого 2015 р. № 46/2 ВР);

- *практичній діяльності* – у процесі виявлення, документування та досудового розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом (акти Головного слідчого управління МВС України від 13 лютого 2015 р., Департаменту ДСБЕЗ МВС України від 25 грудня 2014 р.);

- *навчальному процесі* – для підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів», під час проведення різних видів занять за відповідними дисциплінами в системі підвищення кваліфікації слідчих і співробітників оперативних підрозділів (акт Національної академії внутрішніх справ від 16 лютого 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та становить особистий здобуток дисертанта. Наукові ідеї та розроблення, що належать співавторам методичних рекомендацій, а також наукових статей, опублікованих спільно з Вознюком А. А. і Татаровим О. Ю. (авторська частка в них не менше 50,0 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на дев'яти міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема: «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів» (м. Київ, 29 березня 2012 р.); «Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства» (м. Донецьк, 19 жовтня 2012 р.);

«Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (м. Київ, 8 листопада 2012 р.); «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми» (м. Ірпінь, 16 листопада 2012 р.); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (м. Київ, 7 грудня 2012 р.); «Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування у виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень» (м. Київ, 14 грудня 2012 р.); «Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе» (м. Красноярськ, Російська Федерація, 27 лютого 2013 р.); «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Житомир, 11 квітня 2013 р.); «Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу» (м. Донецьк, 15 березня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 19 наукових публікаціях, серед яких шість статей – у наукових фахових виданнях з юридичних наук, одна стаття – у фаховому виданні іноземної держави, дев'ять тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій і круглого столу, а також дві методичні рекомендації й свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (223 найменування на 25 сторінках) і шести додатків на 35 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 269 сторінок, з них основний текст – 208 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження та апробації; наведено характеристику публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Наукові основи формування криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом» складається з трьох підрозділів, присвячених розгляду теоретичних засад дослідження цієї категорії кримінальних правопорушень, змісту та зв'язків елементів їх криміналістичної характеристики як підґрунтя формування методики розслідування.

У підрозділі 1.1. «Злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом, як об'єкт криміналістичних досліджень» проаналізовано генезис та сучасний стан наукової розробленості проблем протидії злочинам, пов'язаним з організацією, проведенням та наданням доступу до азартних ігор. Встановлено, що з XVIII ст. до початку XX ст. найбільші гральні заклади було розташовано в Києві та Одесі. За радянської доби гральні клуби й казино ліквідували, за виключенням тоталізаторів на іподромах, а також гральних автоматів на круїзних лайнерах.

У період незалежності України казино відкрили в усіх великих містах, а до сфери гального бізнесу потрапили також азартні ігри на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах та в інтерактивних закладах, у зв'язку з чим розкрито їх суспільну небезпеку, з'ясовано зміст кримінально-правових заборон з урахуванням бланкетного характеру диспозиції ст. 203–2 КК України.

Виокремлено ознаки, за якими кримінально карані азартні ігри можливо відмежувати від інших інтелектуальних чи спортивних ігор, лотерей, конкурсів, розіграшів, вікторин, благодійних акцій тощо. Застосовуючи комплексний підхід до криміналістичної класифікації злочинів, здійснено їх розподіл за об'єктивними (схемою організації азартних ігор, способом їх підготовки, вчинення та приховування) та суб'єктивними (характеристиками особи злочинця, мотивом та метою) ознаками.

Наголошується на поєднанні в технологіях злочинної діяльності основних та супутніх злочинів. До основних належать такі, що спрямовані на організацію, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор (ст. 203-2 КК України). Супутні зазвичай пов'язані з грубим порушенням законодавства про працю (ст. 172 КК України), порушенням авторського права і суміжних прав (ст. 176), злочинами у сфері службової діяльності (ст. 364, 366), заволодінням чужим майном шляхом шахрайства (ст. 190).

У підрозділі 1.2. «Способи вчинення злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом», ґрунтуючись на законодавчому визначенні гального бізнесу та елементів об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 203–2 КК України, виокремлено способи організації (77,4 %), проведення (44,7 %) азартних ігор, а також надання доступу до них (25,6 %).

Встановлено, що підготовка до зайняття гральним бізнесом полягає у створенні умов для азартних ігор шляхом: облаштування приміщень гральних закладів; придбання грального обладнання, його обслуговування та підключення до мережі; найму обслуговуючого персоналу; залучення клієнтів; ужиття заходів з маскування азартних ігор (під проведення лотерей, діяльність спортивних клубів, розважальних закладів, Інтернет-кафе тощо). До підготовчих технічних заходів належать також виготовлення необхідних документів, печаток і штампів, візитних карток та ін. Проведення азартних ігор – це керування грою, що відбувається за певними правилами, які визначають порядок одержання грошей від учасників азартних ігор та перерахування їх на баланс організаторів, приймання ставок, видачі грошей (виграшів, призів). Надання можливості доступу до азартних ігор включає в себе відкриття та закриття приміщень, у яких здійснюються азартні ігри, вмикання та вимкання обладнання, надання паролів доступу, заходи конспірації.

З огляду на слідчу практику, виокремлено способи застосування різних схем організації грального бізнесу, з яких найбільш поширеними є такі: 1) встановлення гральних автоматів (51,1 %), зокрема слот-машин, автоматів для монет, електронних рулеток; 2) створення інтерактивних клубів (39,0 %) шляхом використання спеціального програмного забезпечення, локальних комп'ютерних мереж з доступом до основного сервера, укладання угод про надання послуг

з Інтернет-провайдером або агентом однієї з електронних платіжних систем та створенням віртуальних рахунків; 3) облаштування покерних клубів (20,4 %) за принципом «класичного» казино; 4) проведення псевдолотерей (15,6 %).

До заходів конспірації належать такі: ретельний підбір учасників азартних ігор та обслуговуючого персоналу, надання доступу до гри лише постійним клієнтам; попередня реєстрація клієнта на сайті з унесенням грошової застави на віртуальні рахунки; розроблення особливого порядку та графіку відвідування закладу (переважно в нічні часи та вихідні дні), приймання ставок і видачі вигравшів (за допомогою електронного гаманця); відсутність зовнішньої реклами; посилена охорона закладу з використанням спеціальних технічних засобів.

У підрозділі 1.3. «Інші елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом» розглянуто значимі для методики розслідування ознаки місця їх учинення, особи злочинця й потерпілого, а також слідової картини.

Охарактеризовано такі специфічні місця зайняття гральним бізнесом: казино (9,5 %), букмекерські контори (24,5 %), інтерактивні заклади (29,7 %), інші місця, у яких розташовано гральні автомати чи комп'ютерні симулятори, проводяться азартні ігри чи надається доступ до них (36,3 %). Залежно від способу приховування злочинних дій, охарактеризовано місця: обладнані виключно для зайняття гральним бізнесом (нежилі приміщення); надання законних послуг в ігровій сфері, у яких здійснюються азартні ігри (розважальні та комп'ютерні клуби, спорт-бари); інші, у яких азартні ігри приховано атрибутами законної діяльності (магазини, приміщення підприємств та організацій).

Причетних до організації та проведення азартних ігор осіб розподілено на три категорії: 1) організатори – колишні власники гральних закладів, які займаються таким бізнесом підпільно під прикриттям легальних форм діяльності (більшість з них мають зв'язки в органах місцевої влади або правоохоронних органах); 2) адміністратори – представляють власників грального закладу, наймають працівників, ведуть документацію, забезпечують поточну діяльність (20,7 % з них раніше вчиняли кримінальні правопорушення, мають незняту й непогашену судимість за злочини проти власності, проти громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів); 3) працівники грального закладу – касири, оператори, круп'є, охоронці, які влаштовуються на роботу з метою одержання стабільного заробітку (у 76,5 % – це чоловіки віком до 30 років; 79,0 % – тимчасово не працюють; 29,5 % – мають вищу освіту).

Визначено, що 14,3 % злочинів учинено організованими групами, для яких характерна невелика чисельність (гри – п'ять осіб), проста організаційна структура, розподіл ролей, що полягає в попередній домовленості про режим роботи грального закладу, прийом ставок, видачу вигравшів, передачу прибутку, порядок дій у разі виявлення злочину правоохоронними органами.

Слідова картина діяльності грального закладу характеризується наявністю грального обладнання (гральних столів, автоматів, комп'ютерних стимуляторів тощо), документації (про користування приміщенням, гральним обладнанням, чорнової бухгалтерії), електронних носіїв інформації (системних блоків

комп'ютерів, спеціального програмного забезпечення), обладнання, що не призначене для азартних ігор (касових апаратів, мобільних телефонів, відеоспостереження), а також інших матеріальних відображень (слідів пальців рук і мікрооб'єктів).

Розділ 2 «Початковий етап розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом» складається з трьох підрозділів і присвячений особливостям виявлення злочинів цієї категорії, з'ясуванню переліку обставин, які підлягають доказуванню з урахуванням типових слідчих ситуацій.

У підрозділі 2.1. *«Особливості виявлення злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом»* розглядається специфіка діяльності правоохоронних органів щодо отримання, перевірки та оцінювання початкової інформації про злочин.

Розкрито особливості перевірки слідчим матеріалів, одержаних унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів (74,6 %), зокрема за анонімними зверненнями (скаргами) конкурентів по гральному бізнесу, а також заяв і повідомлень громадян, які виявили підпільний гральний заклад (6,8 %), засобів масової інформації (4,6 %), родичів гравців (4,0 %) і громадських активістів (3,4 %).

Доведено, що спрямування проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочинів залежить від характеристики місць їх учинення (публічно доступне чи недоступне). У першому випадку слідчий звертається з клопотанням про надання дозволу на проведення аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України) з метою прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині приміщення, у якому надаються гральні послуги. Водночас у публічно недоступному місці проводять аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), яка працює в закладі або причетна до надання гральних послуг. Якщо під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій встановлено, що гральні послуги надаються за допомогою симуляторів азартних ігор, з'єднаних з мережею Інтернет, то необхідно отримати дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України).

Виокремлено напрями удосконалення взаємодії слідчих та оперативних підрозділів (органів внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки України) шляхом реалізації комплексу спільних заходів (за умовною назвою «Азарт»), головною метою яких є виявлення місць організації та проведення азартних ігор, викриття осіб, які причетні до грального бізнесу, документування фактів їх протиправної діяльності, встановлення осіб, втягнутих в азартні ігри.

У підрозділі 2.2. *«Обставини, що підлягають доказуванню на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом»* деталізовано предмет доказування з урахуванням криміналістичної характеристики зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Визначено, що до події злочину належать насамперед технологія та спосіб зайняття гральним бізнесом, час і місце його вчинення, що передбачає вирішення таких орієнтовних питань: чи має подія ознаки злочину (якого саме) чи адміністративного правопорушення; у якій формі вчинено зайняття гральним бізнесом (організація, проведення азартних ігор або надання можливості доступу

до них); коли і де саме організовано гральний бізнес; період (часові межі) злочинної діяльності; який саме вид азартної гри організовано; які знаряддя використано (гральне обладнання, спеціальне програмне забезпечення, комп'ютерні технології); хто був гравцем в азартні ігри та чи є потерпілі від злочину; чи є ознаки приховування злочину. Встановлення винуватості обвинуваченого, форми вини, мотиву й мети вчинення кримінального правопорушення має на меті визначення кількості осіб, причетних до злочину, характеру розподілу ролей між ними, даних про фігурантів (вік, осудність, ознаки зовнішності, професійні навички), інших ознак, що характеризують ту чи іншу форму співучасті (кількість співучасників, стійкість, попередня змова чи зорганізованість, мета діяльності, наявність плану). Зайняття гральним бізнесом у 91,8 % спричиняє матеріальну шкоду гравцям в азартні ігри, а також членам їх сімей (щодо спільно нажитого майна), розмір якої потребує конкретизації. Також необхідно встановити спосіб легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Визнання організаторами азартних виключно суб'єктів підприємницької діяльності ускладнює протидію злочинам, пов'язаним із зайняттям гральним бізнесом, оскільки в 92,0 % випадків такі злочини організовують фізичні особи, які офіційно не мають статусу підприємця, а отже, немає підстав притягувати їх до кримінальної відповідальності. Відтак, запропоновано зміни до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. та визначено організаторів азартних ігор як фізичних та юридичних осіб, які здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку.

У підрозділі 2.3. «Типові слідчі ситуації та програми дій слідчого на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом» розглянуто програми процесуальних дій слідчого для з'ясування ситуаційно обумовлених обставин події кримінального правопорушення та осіб, які причетні до його вчинення.

Залежно від джерел отримання відомостей про кримінальне правопорушення, виокремлено ситуації розгляду слідчим наявної інформації: про факт зайняття гральним бізнесом певними особами (17,0 %); про спосіб вчинення злочину, вид азартної гри, особу організатора чи виконавця (39,3 %); проведення азартної гри в певному приміщенні невідомими особами (43,7 %). Спрямування початкових процесуальних дій залежить від ситуацій, коли затримано організатора грального бізнесу та інших співучасників (15,8 %), встановлено організатора та інших співучасників злочину, проте їх місцезнаходження невідоме (24,0 %), не встановлено організатора грального бізнесу, однак затримано інших співучасників (39,3 %), не встановлено осіб, причетних до злочину (20,9 %). Виокремлено специфіку кримінального провадження у зв'язку з виявленням фактів зайняття гральним бізнесом шляхом організації роботи казино, гральних автоматів, комп'ютерних симуляторів або інтерактивних закладів, букмекерських контор, віртуальних (електронних) казино.

Відповідно до ситуацій запропоновано алгоритми спільних дій слідчого, співробітників оперативних та інших підрозділів органів внутрішніх справ, спрямованих на збирання доказів події кримінального правопорушення,

причетності до нього певних осіб, виявлення зв'язків учасників злочинної групи та ролі кожного у злочинній діяльності, встановлення місцезнаходження предметів і документів, що мають значення для кримінального провадження.

Розділ 3 «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом» складається з трьох підрозділів, у яких розкрито особливості збирання доказів з матеріальних джерел під час огляду та обшуку, отримання показань від свідків і підозрюваних, а також призначення окремих видів судових експертиз.

У підрозділі 3.1. «Особливості огляду та обшуку» запропоновано порядок проведення огляду місця події, до участі в якому, залежно від типу грального закладу та виду азартної гри, залучають спеціалістів різного профілю (у галузі комп'ютерних технологій, експертів-криміналістів, економістів). Об'єктами огляду на місці події в цій категорії кримінальних проваджень є приміщення грального закладу, гральне обладнання, комп'ютерна техніка, документи «чорної» бухгалтерії та особисті записи працівників закладу.

Під час огляду приміщення грального закладу важливо встановити наявність і розташування камер відеоспостереження, що дає змогу вилучити відеозаписи, які фіксують проведення азартних ігор. Обов'язковому вилученню підлягають документи, у яких фіксують результати одержання ставок та виплати вигравшів (таку документацію зазвичай веде адміністратор у вигляді чорнових записів). Суттєво підвищує результативність огляду фото- та відеозйомка, складання планів і схем місця події. Окремі види огляду (грального обладнання, комп'ютерної техніки, документів) доцільно проводити додатково (з індивідуалізацією вилученого) у кабінеті слідчого або в лабораторних умовах.

Доведено, що перед початком обшуку в гральному закладі слідчому доцільно попередньо вивчити характеристики об'єкта, у якому планується обшук, з'ясувати режим роботи грального закладу та особливості його охорони, розташування засобів сигналізації, електроживлення, підключення до мережі Інтернет тощо. Для результативного проведення обшуку варто створити декілька груп з метою одночасного обстеження грального закладу (за участю слідчого та спеціалістів), складання адміністративних протоколів (із залученням дільничних інспекторів), охорони громадського порядку навколо об'єкта обшуку (силами оперативних підрозділів та працівників патрульної служби). У приміщенні казино пошукові дії спрямовують на виявлення гральних столів, рулеток, карт, фішок, гральних костей. Якщо ж гральний заклад замасковано під Інтернет-клуб, об'єктом пошуку є, насамперед, комп'ютерне обладнання (вінчестери, спеціальні гральні мишки, клавіатури, джойстики), диски із записами ігрових програм, сервери, на яких розміщено ігрові програми.

У підрозділі 3.2. «Допит свідків та підозрюваних» наголошується, що, незважаючи на статус допитуваного, тип грального закладу та інші обставини, під час допиту свідків і підозрюваних з'ясовують: осіб, які організували азартні ігри, їх проводили та надавали можливість доступу до них; вид ігор, що було організовано та проведено; місце (місця) вчинення злочину; період злочинної діяльності; дані стосовно гравців; факт зв'язку грального бізнесу з учиненням

інших злочинів та правопорушень; форму співучасті та роль співучасників; зв'язки організаторів азартних ігор з державними органами; заходи конспірації; характер і розмір прибутків від грального бізнесу.

Зважаючи на категорії свідків, розглядаються тактичні прийоми допиту: осіб з числа персоналу грального закладу, які не брали участь у гральному бізнесі (бухгалтерів, охоронців, барменів, водіїв, прибиральників); працівників суб'єктів господарювання (підприємців), які мали відношення до грального закладу (орендодавців, електриків, сантехніків, програмістів тощо); працівників органів місцевої влади та правоохоронних органів, які проводили перевірки в порядку реагування на звернення за фактом зайняття гральним бізнесом; учасників азартних ігор (гравців) та інших осіб, які перебувають з ними в певних стосунках (сусідів, членів сім'ї, знайомих); громадян, які проживають чи працюють поряд з гральним закладом. Під час їх допиту застосовуються такі тактичні прийоми: використання суперечностей між показаннями свідка та іншими доказами, у тому числі пред'явлення речових доказів (65,0 %); роз'яснення реальності притягнення свідка до кримінальної відповідальності (46,0 %); використання суперечностей у показаннях (27,0 %); використання чинника раптовості (18,0 %); стимулювання позитивних якостей особи (11,0 %). Особливою категорією допитуваних є спеціалісти різного профілю, які надають фахові консультації, пояснюють специфіку проведення азартних ігор.

Конфліктні ситуації допиту підозрюваних пов'язані, насамперед, з тим, що допитуваний не визнає своєї причетності до організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор (29,6 %). При цьому він наполягає на тому, що не усвідомлював злочинний характер своїх дій (10,4 %); перекладає вину на інших співучасників злочину, зокрема організаторів азартних ігор (19,2 %); дає неправдиві (суперечливі) показання (21,0 %). Найефективнішим прийомом з'ясування розбіжностей у показаннях таких допитуваних, на думку 34,8 % респондентів, є одночасний допит підозрюваних і свідків з подальшим оголошенням показань, наданих ними на попередніх допитах.

У підрозділі 3.3. «Особливості призначення окремих видів судових експертиз» розкрито специфіку залучення слідчим експертів з метою проведення експертних досліджень комп'ютерної техніки і програмних продуктів, об'єктів інтелектуальної власності, телекомунікаційних систем і засобів, почеркознавчої, товарознавчої, судово-психіатричної та інших видів судових експертиз.

Оскільки гральний бізнес зазвичай організують досвідчені фахівці в галузі господарювання, комп'ютерних технологій, сфери розваг, доведено необхідність використання під час розслідування широкого спектру спеціальних знань як у непроцесуальних (консультативна допомога спеціаліста, їх залучення до перевірок суб'єктів господарювання, використання криміналістичних обліків, інформаційних ресурсів і державних реєстрів), так і процесуальних (залучення спеціалістів та експертів) формах.

Зважаючи на специфіку слідкутвorenня, під час розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, зазвичай призначають: криміналістичні (21,6 %), комп'ютерно-технічні (68,5 %), товарознавчі (13,0 %), судово-економічні

(6,5 %) та судово-психіатричні (7,9 %) експертизи. Серед криміналістичних експертиз здебільшого виникає потреба у проведенні почеркознавчої експертизи – для ідентифікації виконавця рукописних текстів і підписів, зокрема на документах бухгалтерського обліку, цивільно-правових угодах, техніко-криміналістичної експертизи документів – для встановлення ознак підроблення документів, цілого за частинами, ідентифікації відбитків печаток, штампів, а також трасологічної експертизи (з метою діагностики та ідентифікації слідів на гральному обладнанні). Експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза) призначається в разі використання для зайняття гральним бізнесом комп'ютерної техніки, спеціального програмного забезпечення, локальних мереж чи доступу до мережі Інтернет. Товарознавчі експертизи зазвичай призначаються для діагностики якісних характеристик гального обладнання та його придатності для певного виду азартних ігор. За допомогою судово-економічної (судово-бухгалтерської) експертизи досліджують документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, встановлюють розмір прибутків, одержаних злочинним шляхом, а також факт приховування гального бізнесу під господарську діяльність. Судово-психіатрична експертиза визначає наявність у гравця психічного захворювання, спричиненого залежністю від азартних ігор (лудоманії) і її вплив на можливість керувати ним своїми діями. У разі використання під час організації та проведення азартних ігор неліцензійного програмного забезпечення доцільно призначати експертизу об'єктів інтелектуальної власності.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено наукові положення та результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання методико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, зокрема:

1. На основі порівняльного аналізу стану наукової розробленості проблем протидії злочинам, пов'язаним з організацією, проведенням та наданням доступу до азартних ігор, у дореволюційний період, за часів колишнього СРСР та в незалежній Україні з'ясовано еволюцію та сучасний стан кримінально-правових й адміністративних заборон гального бізнесу як різновиду нелегальної господарської діяльності, на підставі чого виокремлено відповідну комплексну криміналістичну методику в системі методик розслідування економічних злочинів.

2. Злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом – це криміналістично однорідна група основних і супутніх кримінально караних діянь, пов'язаних об'єктивними (технології злочинної діяльності, предмет посягання) та суб'єктивними (характеристики особи злочинця, мотив і мета злочину) ознаками. До основних належать такі, що спрямовані на організацію, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор, а супутні пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав, грубим порушенням законодавства про працю, злочинами у сфері службової діяльності, заволодінням чужим майном шляхом шахрайства.

3. Спосіб учинення злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, полягає в комплексі технологічно пов'язаних дій з організації, проведення та надання доступу до азартних ігор шляхом встановлення гральних автоматів (51,1 %), створення інтерактивних клубів (39,0 %), облаштування покерних клубів (20,4 %), проведення псевдолотерей (15,6 %). Підготовка до зайняття гральним бізнесом включає в себе облаштування гральних закладів, які приховуються під проведення лотерей, діяльність спортивних клубів, розважальних закладів, Інтернет-кафе. Проведення азартних ігор – це керування грою, яке відбувається за певними правилами, якими визначено порядок отримання грошей від учасників азартних ігор та перерахування їх на баланс організаторів, приймання ставок від учасників, видачі вигравів (призів). Можливість доступу до азартних ігор надається персоналом гральних закладів, у тому числі завдяки заходам конспірації. Приховування злочину пов'язане з попередніми етапами, оскільки гральний бізнес є цілком нелегальним, а відтак, потребує постійного маскування слідів та ознак злочинів як на стадії організації азартних ігор, так і на стадії їх безпосереднього проведення й надання можливості доступу до них.

4. Характерними місцями зайняття гральним бізнесом є гральні заклади, облаштовані під казино (9,5 %), букмекерські контори (24,5 %), інтерактивні заклади (29,7 %), а також інші місця, у яких розташовано гральні автомати чи комп'ютерні симулятори, проводяться азартні ігри чи надається доступ до них (36,3 %). Приміщення гральних закладів найчастіше набувають у користування на підставі цивільно-правових договорів (90,4 %). Причетних до проведення азартних ігор осіб, з огляду на ролі, які вони виконують у злочинній групі, розподілено на організаторів, адміністраторів і технічних працівників. Для таких груп характерні невелика чисельність, проста організаційна структура і розподіл ролей. Типова слідова картина діяльності грального закладу включає в себе гральне обладнання, документацію, електронні носії інформації, а також інші матеріальні сліди. Специфічною категорією слідів є результати роботи комп'ютерних програм, що використовуються для проведення азартних ігор.

5. Джерелами початкової інформації про зайняття гральним бізнесом є матеріали, одержані внаслідок проведення оперативно-розшукової діяльності (74,6 %). Оперативний інтерес становлять особи, які професійно займаються організацією розваг, пропонують та надають відповідні послуги в мережі Інтернет або раніше засуджені за зайняття гральним бізнесом. Розглянуто варіанти проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування залежно від характеристик місць учинення злочину (публічно доступне чи недоступне). Запропоновано напрямками удосконалення взаємодії слідчих та оперативних підрозділів щодо виявлення й розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, у межах проведення комплексу спільних заходів за умовною назвою «Азарт».

6. Предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, деталізовано з урахуванням особливостей криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень. На встановлення події злочину впливають: технологія, спосіб та

місце зайняття гральним бізнесом, використане обладнання, категорії гравців. Винуватість обвинуваченого залежить від функції, яку він виконує у злочинній групі, виду та форми співучасті. Потребує встановлення розмір матеріальної шкоди, завданої гравцям в азартні ігри, а також напрями легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Запропоновано поширити відповідальність за зайняття гральним бізнесом на всі категорії суб'єктів, які організують та проводять азартні ігри з метою одержання прибутку, з унесенням відповідних змін і доповнень до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні».

7. Доведено, що спрямування початкових процесуальних дій залежить від слідчої ситуації, на яку впливає низка об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема: характер джерел та обсяг отриманої інформації про кримінальне правопорушення, дані про підозрюваного та злочинну групу, технологію грального бізнесу. З огляду на відповідні обставини, запропоновано програми дій слідчого, співробітників оперативних та інших підрозділів органів внутрішніх справ, спрямованих на збирання доказів події кримінального правопорушення, причетності до нього певних осіб, виявлення зв'язків учасників злочинної групи та ролі кожного в злочинній діяльності, встановлення місцезнаходження предметів і документів, що мають значення для кримінального провадження.

8. До участі в огляді місця події, залежно від виду азартної гри та особливостей грального обладнання, залучають спеціалістів у галузі комп'ютерних технологій, експертів-криміналістів, економістів. Об'єктами огляду зазвичай є приміщення грального закладу, гральне обладнання, комп'ютерна техніка, грошові кошти, «чорна» бухгалтерія, особисті записи працівників. З метою ефективного проведення обшуку створюють декілька груп для одночасного обстеження грального закладу, складання адміністративних протоколів, охорони громадського порядку навколо об'єкта. Запропоновано алгоритми спільних дій слідчого, працівників оперативних та інших підрозділів у приміщенні грального закладу під час проведення в ньому огляду або обшуку. Залежно від категорії свідків, оцінено можливості використання суперечностей у показаннях допитуваного та інших доказів, чинника раптовості й інших тактичних прийомів допиту. Конфліктні ситуації під час допиту підозрюваних пов'язані з тим, що допитувані зазвичай не визнають свою винуватість (29,6 %), перекладаючи вину на інших співучасників (19,2 %) або наполягаючи на тому, що не усвідомлювали злочинний характер своїх дій (10,4 %).

9. Специфіка організації грального бізнесу визначає необхідність залучення слідчим експертів з метою проведення досліджень комп'ютерної техніки і програмних продуктів, об'єктів інтелектуальної власності, телекомунікаційних систем і засобів, почеркознавчої, товарознавчої, судово-психіатричної та інших видів судових експертиз. Специфічним завданням комп'ютерно-технічної експертизи є діагностика факту переобладнання гральних автоматів для проведення азартних ігор. Товарознавчі експертизи зазвичай призначають для встановлення якісних характеристик грального обладнання та його придатності для певного виду азартних ігор. За допомогою судово-економічних експертиз досліджують зміст документів бухгалтерського обліку, звітності, встановлюють розмір прибутків,

одержаних злочинним шляхом, а також підтверджують факт приховування грального бізнесу під іншу господарську діяльність. Під час судово-психіатричного дослідження може бути підтверджено наявність у гравця особливого психічного захворювання, спричиненого залежністю від азартних ігор (лудоманії).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пиняга Р. О. Заходи конспірації в структурі способу вчинення злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 2 (4). – С. 110–115.
2. Пиняга Р. О. Характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом / А. А. Вознюк, Р. О. Пиняга // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4 (59). – Ч. 1. – С. 96–102.
3. Пиняга Р. О. Місце вчинення злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 (86). – С. 241–247.
4. Пиняга Р. О. Призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Криміналістичний вісник. – 2013. – № 1 (19). – С. 126–132.
5. Пиняга Р. О. Типові матеріальні сліди злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2 (87). – С. 288–294.
6. Пиняга Р. О. Проблемні питання виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом / О. Ю. Татаров, Р. О. Пиняга // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2013. – Вип. 6. – С. 77–87.
7. Пиняга Р. О. Криміналістическая характеристика преступлений, связанных с игорным бизнесом в Украине / Р. О. Пиняга // Право и политика. – Бишкек, 2013. – № 3. – С. 246–249.
8. Пиняга Р. О. Проблемні питання розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 189–191.
9. Пиняга Р. О. Типові слідчі ситуації на стадії досудового розслідування злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 19 жовт. 2012 р.). – Донецьк : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2013. – С. 299–302.
10. Пиняга Р. О. Особливості огляду місця події на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 145–146.
11. Пиняга Р. О. Особливості проведення допиту підозрюваного під час розслідування злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга //

Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження В. П. Бахіна (Ірпін, 16 листоп. 2012 р.). – Ірпін : Ірпін. фінансово-юрид. акад., 2012. – С. 241–242.

12. Пиняга Р. О. Структура способу вчинення злочину, передбаченого ст. 203–2 КК України / Р. О. Пиняга // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. III наук.-теорет. конф. (Київ, 7 груд. 2012 р.). – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2012. – С. 124–126.

13. Пиняга Р. О. Питання взаємодії правоохоронних органів під час виявлення та документування злочинів, пов'язаних з заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування у виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 14 груд. 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 82–84.

14. Пиняга Р. О. Обстоятельства, подлежащие доказыванию при расследовании преступлений, связанных с занятием игорным бизнесом (анализ уголовно-процессуального законодательства Украины) / Р. О. Пиняга // Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе : сб. матер. одиннадцатой заоч. междунар. науч.-практ. конф. (Красноярск, 27 февр. 2013 г.) – Красноярск, 2013. – Вып. 1. – С. 151–153.

15. Пиняга Р. О. Виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами I Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 квіт. 2013 р.) / Мін-во аграрної політики та прод-ва України ; Житомир. нац. агроекологічний ун-т. – Житомир, 2013. – С. 220–222.

16. Пиняга Р. О. Особливості виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом / Р. О. Пиняга // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 15 берез. 2014 р.). – Донецьк, 2014. – С. 231–232.

17. Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з наданням послуг у сфері грального бізнесу : метод. рек. / [Ю. А. Федько, О. А. Сидоров, Р. О. Пиняга та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 72 с.

18. Виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних з організацією та проведенням державних лотерей : метод. рек. / [Ю. А. Федько, О. А. Сидоров, Р. О. Пиняга та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 50 с.

19. Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 52082. Науковий твір «Методика виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з наданням послуг у сфері грального бізнесу» / Пиняга Р. О. та ін. ; Нац. акад. внутр. справ. – № 53373; заявл. 27.11.13; зареєстр. 29.01.14.

АНОТАЦІЯ

Пиняга Р. О. Розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2015.

Дисертація є одним із перших в Україні дослідженням комплексу проблем криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом. Розкрито сутність злочинів цієї категорії та проведено їх класифікацію. Розроблено криміналістичну характеристику, зокрема виділено способи вчинення злочинів, розкрито зміст злочинних технологій, зв'язки місця вчинення злочину, особи злочинця та слідової картини. З'ясовано особливості виявлення злочинів та деталізовано перелік обставин, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування. Виокремлено типові слідчі ситуації та відповідні їм програми дій слідчого. Запропоновано рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань.

Ключові слова: гральний бізнес, азартна гра, злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом, криміналістична методика, початковий етап розслідування, слідчі (розшукові) дії, судові експертизи.

АННОТАЦИЯ

Пиняга Р. О. Расследование преступлений, связанных с занятием игорным бизнесом. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2015.

Диссертация является одним из первых в Украине комплексных исследований теоретических и практических проблем методики досудебного расследования преступлений, связанных с занятием игорным бизнесом. Раскрыта сущность преступлений этой категории и осуществлена их классификация. Выделены признаки, в соответствии с которыми уголовно наказуемые азартные игры отличаются от других интеллектуальных или спортивных игр, лотерей, конкурсов, розыгрышей, викторин, благотворительных акций и т.п. Освещены технологии преступной деятельности основных и сопутствующих преступлений. Определены причины низкой результативности их выявления и расследования. Раскрыты способы подготовки, совершения и сокрытия данных преступлений. Особое внимание уделено мерам конспирации на разных этапах преступной деятельности. Охарактеризованы такие специфические места занятия игорным бизнесом, как казино, букмекерские конторы, интерактивные заведения, а также иные места, в которых проводятся азартные игры или возможен доступ к ним.

Причастных к организации и проведению азартных игр лиц распределено по таким категориям: организаторы – бывшие владельцы казино и игровых заведений, которые занимаются таким бизнесом подпольно под прикрытием легальных форм деятельности; администраторы – представители реальных владельцев игорного заведения, которые нанимают на работу обслуживающий персонал, ведут документацию, обеспечивают хозяйственную деятельность; работники игорного заведения, которые выполняют функции кассиров, операторов, крупье, охранников, устраиваются на работу с целью получения стабильного заработка. Раскрыты наиболее важные их криминалистические признаки.

Типичные материальные следы преступлений охарактеризованы в зависимости от способа совершения преступления и видов азартных игр. Следовая картина деятельности игорного заведения содержит игорное оборудование, документацию, электронные носители информации, а также другие материальные следы (пальцев рук, микрообъекты).

Раскрыта специфика деятельности правоохранительных органов по получению, проверке и оценке информации о криминальном правонарушении. Определены порядок и значение проверки следователем заявлений граждан, проживающих рядом с игорным заведением, членов семей и родственников игроков, сообщений общественных организаций, средств массовой информации, а также материалов, полученных в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий.

Выделены направления совершенствования взаимодействия следственных и оперативных подразделений путем реализации комплекса совместных мероприятий под условным названием «Азарт», основной целью которых является выявление мест организации и проведения азартных игр, изобличение лиц, причастных к игорному бизнесу, документирование фактов их противоправной деятельности, установление лиц, вовлеченных в азартные игры.

Рассмотрены программы процессуальных действий по выяснению ситуационно обусловленных обстоятельств события уголовного правонарушения и лиц, причастных к его совершению. В зависимости от источников получения сведений об уголовном правонарушении, выделены ситуации рассмотрения следователем имеющейся информации о факте занятия игорным бизнесом, о способе совершения преступления, виде азартной игры, личности организатора или исполнителя, проведении азартной игры в конкретном помещении неизвестными лицами. Установлено, что направления первоначальных процессуальных действий зависит от ситуаций, когда задержаны организатор игорного бизнеса и другие соучастники; установлен организатор и другие соучастники преступления, однако их местонахождение неизвестно; не установлен организатор игорного бизнеса, однако задержаны соучастники; не установлены лица, причастные к преступлению.

Выделена специфика уголовного производства в связи с выявлением фактов занятия игорным бизнесом путем организации работы казино, игровых автоматов, компьютерных симуляторов или интерактивных заведений; букмекерских контор; виртуальных (электронных) казино.

По указанным ситуациям предложены алгоритмы совместных действий следователя, сотрудников оперативных и других подразделений органов внутренних дел, направленных на сбор доказательств события уголовного правонарушения, причастности к нему определенных лиц, выявление связей участников преступной группы и роли каждого в преступной деятельности, установления местонахождения предметов и документов, имеющих значение для уголовного производства. Предложен порядок проведения осмотра места происшествия, к участию в котором, в зависимости от типа игорного заведения и вида азартной игры, привлекают специалистов различного профиля (в области компьютерных технологий, экспертов-криминалистов, экономистов). В зависимости от категории свидетелей, рассматриваются различные тактические приемы их допроса.

Раскрыта специфика привлечения следователем экспертов с целью проведения экспертных исследований компьютерной техники и программных продуктов, объектов интеллектуальной собственности, телекоммуникационных систем и средств, почерковедческой, товароведческой, судебно-психиатрической и других видов судебных экспертиз.

Ключевые слова: игорный бизнес, азартная игра, преступления, связанные с занятием игорным бизнесом, криминалистическая методика, начальный этап расследования, следственные (розыскные) действия, судебные экспертизы.

SUMMARY

Pynyaga R. A. Investigation of crimes concerning with gambling. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of law, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operational search activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2015.

Dissertation is one of the first studies of complex of the problems of investigation methods of crimes concerning with gambling business in Ukraine. The core of such crimes has been clarified, their classification has been done. Criminalistics characteristic (in particular methods of committing crimes, the content of individual criminal technology, and the connection between the crime scene, the offender and the trace picture) have been developed. The peculiarities of crime detection have been adjudged the list of circumstances to be clarified at the initial stage of the investigation has been established. Selected the typical investigative situations and the corresponding programs of the investigator's actions have been separated out. The recommendations regarding the conduct of investigative (search) actions and the use of special knowledge have been done.

Keywords: gambling business, gambling, crimes concerning with gambling business, forensic methodic, the initial stage of the investigation, investigative (search) actions, forensic research.